

derstanding of the history and present exceptional eloquence, love for his native land.

He contemplate topical public issues advocated national, state independence of. The original construction of historical and philosophical thinker interpret history as having universal, holistic nature. He tries to understand its meaning, trends, factors, place of in the world.

Hilarion role in the development of spiritual culture of Kievan Rus enormous. He first comprehended and presented in the form of shaped historic site updated Rus acceptance of Christianity among the peoples of the world. Established Hilarion concept of national history became the ideological consciousness of ancient society and to a large extent, the modern understanding its early stages. His desire for spiritual light – conscience, morality, conscience showed high intellectual maturity Rights eleventh century. Its activity was culture-powerful foundation of the nation state as a protective shield and sword of Ukrainian national soul.

Key words: Metropolitan, the church, culture, history, freedom, liberty, life, Prince, law, grace, truth, God, faith, Russia, the Ukrainian people, independence, nation.

Отримано: 05.11.2014

УДК 94(477.43)«19»32.9

С. А. Ткач

З ІСТОРІЇ ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ У ВІННИЦІ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті, на основі архівних джерел, наукового доробку вчених висвітлено питання діяльності організації політичних партій у м. Вінниця на початку ХХ століття.

Аналіз матеріалів показав, що у місті діяли організації таких політичних партій як РСДРП, Спілка, ПСР, анархісти, РУП, Бунд, Поалей Ціон, СЄРП та польські націоналістичні гуртки. У роботі дана характеристика діяльності Вінницької позапартійної бойової дружини, Корпусної військової організації ПСР та Подільсько-Бессарабського селянського союзу анархістів-комуністів.

На початку ХХ століття у Вінниці знаходилася велика кількість середніх навчальних закладів, військових установ, підприємств, тощо. Саме робітники, військові, інтелігенція та учнівська молодь брали активну участь у діяльності місцевих організацій політичних партій.

До складу Вінницької позапартійної бойової дружини входили представники місцевих революційних організацій РСДРП, ПСР та Бунду. Її головне завдання – це об'єднання різних організацій політичних партій та захист їх від місцевої влади шляхом насилля та вбивств. Провідне місце в організації посідали есери. Це було не випадково, оскільки саме вони приділяли особливе значення терористичним засобам боротьби.

Внаслідок проведення масової агітаційно-пропагандистської роботи місцевими есерами у Вінниці виникла Корпусна військова організація ПСР. Її членами були військові 12-го армійського корпусу (12-ї гусарський Охтирський і 74-ї піхотний Ставропольський полки, 12-та і 19-та артилерійська бригади). Керівне місце у цій організації займали офіцери, тоді як кістяк військових організацій РСДРП складався із рядових.

У досліджуваний період у місті були популярними різноманітні групи анархістів. Це пояснюється, насамперед, радикалізацією настроїв місцевого населення. Так, на початку ХХ ст. утворився Подільсько-Бессарабський селянський союз анархістів-комуністів, одним із центрів діяльності якого була Вінниця. Членами організації була, переважно, молодь.

Організації політичних партій, як правило, займалися агітацією і пропагандою своїх поглядів серед населення, друкували й поширювали нелегальну літературу, а в окремих випадках здійснювали терористичні акти проти місцевої адміністрації.

Ключові слова: Вінниця, Поділля, губернія, позапартійна бойова дружина, військова організація ПСР, Подільсько-Бессарабський селянський союз анархістів-комуністів, РСДРП, Спілька, ПСР, РУП, Бунд, Поалей Ціон, СЕРП, польські націоналістичні гуртки.

На сучасному етапі розвитку історичної науки зріс інтерес дослідників до історії політичних партій. Вийшли з друку узагальнюючі монографічні дослідження, в яких з'ясовано комплекс проблем, що пов'язані з історичними умовами виникнення, з формуванням ідейних та організаційних засад, практичною діяльністю політичних партій у Російській імперії на початку ХХ ст. Протягом останнього часу з'явилися дослідження, присвячені вивченню історії українських політичних партій. Це праці О. Висоцького [29], О. Голобуцького [31], В. Головченка [32], А. Голуба [33], Г. Касьянова [37], А. Павка [46]. Серед науковців, які досліджують історію російських політичних партій, заслуговують на увагу монографії М. Леонова [39], К. Морозова [41], С. Тютюкіна [48], І. Урилова [50], В. Шелохаєва [51]. Цінними узагальнюючими працями є енциклопедичні видання з історії політичних партій Росії. В них подаються відомості не лише з історії російських політичних партій, а також національних партій [45]. Ознайомлення з ними дозволяє простежити весь спектр партійного життя Російської імперії, складовою якої була Подільська губернія.

Висвітлення діяльності політичних партій і просвітницьких організацій на території Правобережжя України і, зокрема, Подільської губернії, присвячені дослідження А. Глушковецького [30], В. Лозового [40], О. Симчишина [47], О. Федькова [49].

Однак, у зазначених працях не враховано значний фактичний матеріал про функціонування місцевих партійних організацій. Незважаючи на наявну значну літературу з історії політичних партій у Російській імперії, зокрема, в Наддніпрянській Україні, на сьогодні маємо лише праці радянської доби, в яких частково висвітлюється історія політичних партій на Поділлі. Це праці А. Зекцера [34], І. Зеленюка [35], П. Новикова [44], нариси історії обласних партійних організацій [42, 43].

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб на основі архівних джерел, наукового доробку вчених охарактеризувати партійно-політичне життя Вінниці на початку ХХ століття.

У досліджуваний період Вінниця була центром однойменного повіту Подільської губернії. У місті, станом на 1905 р., прожива-

ло – 36 тисяч 277 осіб (це був другий показник після Кам'янець-Подільського де мешкало – 40 тисяч 542 особи). Тут знаходилася велика кількість середніх навчальних закладів (реальне училище, міністерська жіноча гімназія, церковно-учительська школа та ін.), військових установ (штаб 12-го армійського корпусу, 47-й піхотний Український полк, 12-та і 19-та артилерійська бригади та ін.), підприємств (чавунно-ливарний завод, гільзова, меблева, тютюнова фабрики та ін.), тощо [38, с.180]. Саме робітники, військові, інтелігенція та учнівська молодь брали активну участь у діяльності місцевих організацій політичних партій.

Аналізуючи стан революційного руху в Подільській губернії за 1906 р., начальник Подільського губерньського жандармського управління визначив своєрідний «рейтинг» політичної активності повітів. На перше місце в ньому жандармський очільник поставив Вінницький повіт. За ним йшли Балтський, Проскурівський, Літинський, Ольгопільський, Летичівський, Кам'янецький і Ушицький повіти. Решта повітів (Брацлавський, Гайсинський, Могилівський і Ямпільський) брала менш активну участь в революційному русі [10, арк.38-38зв.]. Аналіз архівних джерел та матеріалів засвідчує діяльність у Вінниці на початку ХХ ст. організацій таких політичних партій як Російська соціал-демократична робітничка партія [42, с.11], Український соціал-демократичний союз «Спілка» [19, арк.32], Партія соціалістів-революціонерів [11, арк.53], анархісти [12, арк.5], Революційна українська партія [22, арк.2; 23, арк.4], Загальний єврейський робітничий союз в Литві, Польщі і Росії «Бунд» [9, арк.3], Єврейська соціал-демократична робітничка партія «Поалей Ціон» [17, арк.198-199], Соціалістична єврейська робітничка партія [34, с.69-70] та польські націоналістичні гуртки [10, арк.66-66зв.]. У цьому дослідженні ми висвітили діяльність найбільш впливових політичних організацій Вінниці початку ХХ ст.

У середині 1905 р. в м. Вінниці діяли досить потужні революційні організації ПСР, РСДРП, Бунду. Починаючи з жовтня-листопада вони стали об'єднувати зусилля в спільній боротьбі проти царського режиму. Саме з числа їх представників наприкінці 1905 р. утворилася Вінницька позапартійна бойова дружина [5, арк.591].

У зазначеній організації провідне місце посідали есери. Це було закономірно, оскільки саме вони приділяли особливе значення терористичним засобам боротьби. Організатором бойової дружини виступив Б. Лінецький. У січні 1905 р. він брав найактивнішу участь у революційних подіях, за що був заарештований. У в'язниці Б. Лінецький познайомився з братами Василем, Степаном та Михайлом Пустовойтами – активними членами Вінницької організації ПСР. Пізніше, вже як есер, він працював в м-ку Старокостянтиніві Волинської губернії, де проводив партійну агітацію і співпрацював з представниками місцевої організації ПСР. Запідозрений поліцією в антиурядовій діяльності, революціонер переїхав у м-ко Острів (Чорний Острів Проскурівського повіту. – СТ) Однак, із місцевими єврейськими робітниками йому не вдалося налагодити взаємини, оскільки останні перебували під

цілковитим впливом бундівців. Весною 1906 р. Б. Лінецький повернувся до Вінниці та очолив бойову дружину. Він склав програму й із В. та С. Пустовойтами, І. Прусевичем й А. Шамісом зайнявся закупівлею зброї та остаточним оформленням дружини [34, с.60-61]. Одним із провідних діячів цієї організації був студент місцевого реального училища дворянин І. Глухівський, якого 27-го квітня 1906 р. затримали з нелегальною літературою видавництва ПСР, РСДРП та рукописом «Устав боевого летучего отряда» (бойова дружина у м. Вінниці) [6, арк.31-31зв.]. За статутом, організація передбачала досягнення такої мети: з одного боку, економічної, а саме – експропріації майна заможних верств населення; з іншого боку, політичної – об'єднання різних організацій політичних партій та захисту їх від місцевої влади шляхом насилля та вбивств [18, арк.3].

17 липня 1906 р. при спробі купівлі чотирьох гвинтівок і вісімдесяти упаковок набоїв у солдат 47-го Піхотного Українського полку були заарештовані брати В. та С. Пустойти – керівники Вінницької позапартійної бойової дружини [20, арк.1; 8, арк.5-7, 11, 25]. Навіть перебуваючи у тюрмі, вони підтримували зв'язок з товаришами за допомогою листування. Так, в одній із перехоплених поліцією записок, яка адресувалася «Стені» (очевидно – С. Пустойти. – Авт.) від «Флори», подавалися відомості про дії членів революційних груп, про сходи, плани і т.п. [10, арк.21зв.; 15, арк.35-35зв.]. Після арешту братів Пустойти керівниками бойової дружини стали міщани м-ка Джурина Ямпільського повіту, члени Вінницької організації Бунду брати А. і М.-М. Гельмани, які проживали в с. Сабарові Вінницького повіту [20, арк.9]. У серпні 1906 р. до бойової дружини приєднався Е.-А. Бурштейн. Він дезертирував з армії і працював деякий час в Лодзинській організації ПСР, після чого був направлений у Вінницю для подальшої партійної роботи [24, арк. 22-23, 36].

За період свого існування Вінницька позапартійна бойова дружина здійснила низку терористичних актів. Зокрема, у липні 1906 р. члени організації здійснили напад на банк Маранца у м. Проскуріві, де експропріювали 8 тис. руб. Після цього терористи-експропріатори успішно повернулися до Вінниці [34, с.61]. 2 серпня 1906 р. членами бойової дружини в міському парку, який використовувався місцевими організаціями політичних партій для «бірж» (місця агітації організацій політичних партій), був вбитий місцевий писар О. Куцик, запідозрений у шпигунстві та співпраці з жандармами [21, арк.5; 28, с.4].

3-го жовтня цього ж року Б. Лінецький смертельно поранив наглядача Вінницького повітового тюремного замку С. Миняковського. Фактично це було виконання «вироку революціонерів», адже ще 25-го серпня бойова дружина на своїх зборах «засудила» останнього до страти. Приводом до цього стало жорстоке поводження наглядача із в'язнями. Б. Лінецький після цього деякий час переховувався в Кам'янці-Подільському та Проскуріві, а згодом емігрував у Галичину [10, арк.33зв.; 34, с.61-62].

12-го жовтня членами бойової дружини шістьма вистрілами був поранений власник годинникового магазину в м. Вінниці Л. Копит, який повідомив поліції імена і прізвища осіб, що займалися експропріаціями [21, арк.4].

14-го жовтня, при спробі обшуку квартири вінницької міщанки Е. Пустовойт (мати братів Пустовойтів), члени дружини під керівництвом А. Шаміса вчинили збройний опір. Внаслідок цього троє поліцейських отримали поранення. А. Шаміс уникнув арешту, але залишатися у Вінниці не міг: за рішенням Організації переїхав в Одесу [10, арк.34].

При Вінницькій позапартійній бойовій дружині діяла бойова учнівська організація, до складу якої входили учні місцевого реального училища П. Гиньковський, І. Приймак, А. Харжевський та ін. Вони 11-го жовтня підірвали снаряд біля стін закладу, коли в приміщенні відбувалося засідання комісії Київського навчального округу. На щастя, внаслідок вибуху ніхто з присутніх не постраждав [21, арк.21-21зв.].

3-го листопада члени Бойової учнівської організації привели в дію вибуховий пристрій біля будинку вчителя реального училища Жалковського. За підозрою в здійсненні цих терористичних актів жандарми арештували П. Гиньковського, І. Приймака та А. Харжевського. Слідством встановлено їхню причетність до цих вибухів, а також до підготовки вибуху біля будинку вчителя цього училища Коренева. Наступного дня в 4 класі реального училища, під час уроку з історії, пролунав вибух. Ніхто з присутніх не постраждав. Його наслідком стало те, що всі учні навчального закладу були відправлені на вимушені канікули. Навчально-виховний процес призупинили на невизначений термін [21, арк.29-29зв.].

Із листування між начальником Подільського ГЖУ і його помічником у м. Вінниці відомо, що вже в другій половині жовтня 1906 р. в рядах Вінницької позапартійної бойової дружини з'явилися жандармські агенти, які надавали інформацію про діяльність цієї організації [5, арк.631-632, 643]. Арешти розпочалися в жовтні і закінчилися в листопаді 1906 р.. Так, 3-го листопада у м. Вінниці поліція заарештувала членів бойової дружини, місцевих міщан М.-М. Вишковецького і М.-Х. Тиверовського. Перший входив до складу виконавчого комітету цієї організації, а другий був її активним членом [7, арк.44]. Загалом, у період з 17 жовтня по 4 листопада 1906 р. правоохоронці заарештували 41 члена бойової дружини [21, арк.29].

Цікавою і водночас трагічною була доля представників родини Пустовойтів. Згідно з вироком, винесеним Одеською судовою палатою від 12 грудня 1907 р., Е. Пустовойт суд позбавив права на власність (вона володіла трьома будинками, які здавала в оренду) і засудив до 4 років каторги. С. Пустовойта також позбавили права на власність та присудили каторжні роботи терміном на 8 років, але цей термін зменшили до 5 років і 4 місяців в зв'язку з тим, що на момент скоєння злочину він був неповнолітнім [18, арк.119-120]. В. Пустовойта вислали в Туржанський край Єнісейської губернії на три роки під гласний нагляд поліції [8, арк.39].

Наприкінці 1906 р. помічник начальника Подільського ГЖУ в м. Вінниці констатував, що «благодаря последним арестам из г. Винницы скрылись не только лица, входящие в состав Боевой дружины, оставшиеся не арестованными, но даже и большинство из входящих вообще в состав антиправительственных организаций» [5, арк.642]. Таким чином, наприкінці 1906 р. Вінницька позапартійна бойова дружина, в результаті розгрому, припинила своє існування.

Саме її діяльність спонукала Подільського губернатора до листування з Департаментом поліції з приводу запровадження у Вінниці військового становища і призначення тимчасового генерал-губернатора [21, арк.6]. Наслідком цього листування стало те, що наприкінці 1906 р. політичний розшук у Вінницькому повіті, який до того часу перебував під безпосереднім керівництвом Подільського ГЖУ, перейшов до компетенції Київського охоронного відділення [16, арк.390].

У прикордонній Подільській губернії дислокувалася велика кількість військових частин. Починаючи з 90-х рр. XIX ст., тут розміщувався 12-й армійський корпус, до складу якого входили 12-й гусарський Охтирський, 47-й піхотний Український, 74-й Ставропольський полки, 12-та і 19-та артилерійська бригади та ін. Це давало можливість революційним організаціям проводити серед особового складу військових підрозділів агітаційно-пропагандистську діяльність. За даними А. Зекцера, революційні заворушення в корпусі розпочалися ще у 1901 р. [34, с.112].

На початку XX ст. у Вінниці та навколишніх селах знаходилися частини 47-го піхотного Українського полку, 12-ої та 19-ої артилерійської бригад. Починаючи з 1905 р., тут проводилася масова агітаційно-пропагандистська робота переважно силами Вінницької організації ПСР [10, арк.59]. Завдяки цьому наприкінці 1905 – на початку 1906 рр. у 19-ій артилерійській бригаді утворилася Корпусна військова організація ПСР. Її організатором був учень Вінницького реального училища О. Савін, керівником (головою) – штаб-капітан С. Одолев. До її складу входили А. Бойко, Ф. Гаркуша, Р. Кульматицький, В. Морозов, Ф. Мотилінський, С. Рудницький та ін. (загалом 23 особи) [14, арк.19-20, 32; 27, арк.299-300].

Свою діяльність, окрім 19-ої артилерійської бригади, організація поширювала на 74-й піхотний Ставропольський, 12-ий гусарський Охтирський полки та на 12-ту артилерійську бригаду. Із представників 19-ої артилерійської бригади був утворений «центр», до складу якого входили А. Бойко, В. Морозов і Ф. Мотилінський. Він вів організаційну підготовку до збройного повстання, займався друком і поширенням серед військових революційної літератури, заготовляв зброю та набої [34, с.112-114].

Вінницькі есери робили спроби агітації і серед частин 47-го піхотного Українського полку, але вони виявилися невдалими. Так, 23 квітня 1906 І. Пастернаком – членом цієї організації, були передані рядовим полку 11 екземплярів «Солдатской газети» та 15 примірників прокламації «Солдаты» видавництва ЦК ПСР. Проте останні передали цю літературу своїм командирам [26, арк.7].

Активізація революційної діяльності у військових частинах на території Подільської губернії викликала серйозне занепокоєння в органах центральної та місцевої влади. Саме тому у другій половині 1909 р. в 12-й армійській корпус прибув чиновник з особливих доручень Міністерства внутрішніх справ Блажчук. Його головним завданням була ліквідація революційних організацій у війську [4, арк.77; 34, с.112]. За допомогою агентурних даних вдалося простежити весь процес діяльності Корпусної військової організації ПСР.

12 липня 1909 р. розпочалися масові обшуки та арешти, в результаті яких заарештували 22 члена цієї організації. Під час проведення обшуку у квартирі штаб-капітана С. Одолеєва жандармами вилучено 5 примірників газети «Солдатская жизнь» № 1 за 1907 р. виданої окружною військовою організацією при обласному Українському комітеті ПСР; 15 – газети «За народ» № 5 за 1907 р. видавництва ЦК ПСР; 82 бойових набоїв до гвинтівки системи Вінчестер; 44 капсули з ртуттю та ін. Пізніше, емігрувавши у Париж, С. Одолеєв підтримував постійний зв'язок листуванням зі своєю дружиною, котра мешкала в м. Вінниці та батьками, які проживали у м. Києві [14, арк.159-159зв.]. Наслідком місії чиновника з особливих доручень МВС Блажчука стала ліквідація в другій половині 1909 р. революційних військових організацій у Подільській губернії.

Свідченням радикалізації настроїв місцевого населення на початку ХХ ст. стала активізація діяльності анархістів у Вінниці. У середині 1907 р. утворився Подільсько-Бессарабський селянський союз анархістів-комуністів – одна із найбільших анархістських організацій у Подільській губернії. Свою діяльність селянський союз поширював на Вінницю, Кам'янець-Подільський, Одесу, Хотин, а також підтримував зв'язки із закордонними анархістськими групами. Цей союз складався з Кам'янець-Подільського та Хотинського осередків. Керівниками Кам'янець-Подільського відділення були З. Кравець, Н. Одлер, Р. Полонська та І. Фурман [1, арк.11]. До складу вінницької групи цього осередку входили М. Вакуленко, М. Журавльова, брати та сестри М.-М., О., М. і Ц. Лисянські, Ш. Фішман, А. Штенберг та ін. [2, арк.61-61зв.].

Члени союзу активно займалися транспортуванням нелегальної літератури через кордон Австро-Угорської та Російської імперій. Так, в ніч з 7 на 8 травня 1908 р. в районі с. Ісаковець Кам'янецького повіту, при спробі перетину кордону, затримано човен з політичною контрабандою. При подальшому огляді поліція виявила 935 примірників газети «Буревестник», орган російських анархістів-комуністів за вересень-жовтень 1907 р; 1196 додатків до газети «Буревестник»; 337 брошур «Інтернаціональний конгрес анархістів в Амстердаме. Н. Рогдаєв» видавництва групи «Буревестник»; 7 брошур «Преступление бога», переклад з французької мови [3, арк.22-22зв.].

Однак, незважаючи на такі провали, анархістам вдавалося провозити політичну контрабанду. Так, протягом 1908 р. у Кам'янці-Подільському поліція неодноразово виявляла такі анархістські про-

кламації як «Голод. Невежество. Страх», «Крестьяне и рабочие» закордонного видання анархістів [25, арк. 158], «Воля Вольная» № 1 за 1908 р. видруку Подільсько-Бессарабського селянського союзу анархістів-комуністів (видана в одній із друкарень Вінниці), які закликали селян і робітників до анархії [13, арк.371].

Із листування між Подільським ГЖУ і Департаментом поліції стало відомо, що восени 1908 р. в складі вінницької групи селянського союзу анархістів-комуністів перебувало два таємних жандармських агенти «Зима» та «Високий». Саме за їх активної участі 8 грудня 1908 р. у Вінниці розпочалася операція з ліквідації місцевої групи анархістів. В ході її проведення анархисти вчинили збройний спротив, в результаті якого було вбито трьох членів групи (одна жінка і два чоловіки). Пізніше поліція встановила особу одного із загиблих чоловіків. Ним виявився О. Лисянський. 18-го грудня цього року був заарештований керівник вінницьких анархістів – М. Вакуленко. Після цих подій М. Журавльова, М.-М. Лисянський, його сестри Ц. і М. Лисянські та інші члени організації анархістів-комуністів виїхали з Вінниці у невідому напрямку [2, арк.1, 50, 60-60зв.]. Під час обшуку в їхніх помешканнях поліція виявила чимало нелегальної літератури: «Бунтарь», «Феодосий Зубар», «Как мужики остались без начальства», журнал «Буревестник» №№ 9-11 за 1908 р. та інші прокламації видавництва групи «Буревестник» [12, арк.5, 16-16зв.].

На початку березня 1909 р. у Кам'янці-Подільському відбулася зустріч представників місцевої та хотинської груп анархістів. На цій зустрічі було вирішено відкрити друкарню та здійснити три терористичних акти у Вінниці, Кам'янці-Подільському та Хотині. Але ці плани не здійснилися, оскільки в травні 1909 р. були заарештовані керівники кам'янецької групи анархістів, а у жовтні того ж року поліція заарештувала керівників хотинської групи [36, с.205]. Наприкінці 1909 р. Подільсько-Бессарабський селянський союз анархістів-комуністів припинив своє існування.

Таким чином, на початку ХХ ст. Вінниця була одним із найбільших центрів революційного руху в Подільській губернії. В місті діяли осередки таких політичних партій як РСДРП, Стілка, ПСР, анархісти, РУП, Бунд, Поалей Ціон, СЕРП та польські націоналістичні гуртки. Але найбільший вплив на розвиток революційного руху не лише Вінниці, а й Подільської губернії, мали такі організації, як Вінницька позапартійна бойова дружина, Корпусна військова організація ПСР і Подільсько-Бессарабський селянський союз анархістів-комуністів.

Список використаних джерел і літератури:

1. Центральний державний історичний архів України у м. Києві, ф.276, оп.1, спр.39, 75 арк.
2. Там само, спр.129, 75 арк.
3. Там само, спр.158, 48 арк.
4. Там само, спр.189, 75108 арк.
5. Там само, ф.301, оп.1, спр.564, 879 арк.
6. Там само, спр.891, 48 арк.

7. Там само, спр.892, 63 арк.
8. Там само, спр.899, 40 арк.
9. Там само, спр.912, 17 арк.
10. Там само, спр.1127, 94 арк.
11. Там само, спр.1141, 53 арк.
12. Там само, спр.1251, 228 арк.
13. Там само, спр.1259, 409 арк.
14. Там само, спр.1346, 177 арк.
15. Там само, оп.2, спр.14, 223 арк.
16. Там само, спр.15, 410 арк.
17. Там само, спр.16, 795 арк.
18. Там само, ф.348, оп.1, спр.306, 345 арк.
19. Там само, ф.442, оп.855, спр.5, 36 арк.
20. Там само, оп.856, спр.375, 23 арк.
21. Там само, спр.473, 33 арк.
22. Державний архів Хмельницької області, ф.281, оп.1, спр.7809, 7 арк.
23. Там само, спр.7828, 21 арк.
24. Там само, спр.7992, 124 арк.
25. Там само, спр.8114, 356 арк.
26. Там само, спр.8118, 13 арк.
27. Там само, спр.8769, 333 арк.
28. З українського життя // Громадська думка. – 1906. – № 179. – 4 серпня. – С. 4.
29. Висоцький О. Українські національні партії початку XX століття: соціалістичний сегмент (УСДРП та УПСР у компаративістському вивченні) : монографія / О. Висоцький. – Дніпропетровськ : ДДФЕІ, 2001. – 160 с.
30. Глушковецький А. Демократія в провінції: вибори та діяльність депутатів Подільської губернії у Державних Думах Російської імперії : монографія / А. Глушковецький. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О., 2010. – 400 с.
31. Голобуцький О. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця XIX – початку XX століття : дослідження / О. Голобуцький, В. Кулик. – К. : Смолоскип, 1996. – 124 с.
32. Головченко В. Від «Самостійної України» до Союзу визволення України : нариси з історії соціал-демократії початку XX ст. / В. Головченко. – Х. : Майдан, 1996. – 189 с.
33. Голуб А. Європейські обрії української соціал-демократії (кінець XIX – перша половина XX століття) / А. Голуб. – Дніпропетровськ : ДДУ, 1998. – 92 с.
34. Зекцер А. 1905 рік на Поділлі. Частина II. Робітничий рух та діяльність революційних організацій 1904–1906 рр. / А. Зекцер. – Вінниця, 1925. – 125 с.
35. Зеленюк І. Революційний рух на Поділлі в період народної революції 1905–1907 рр. / І. Зеленюк // Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут. Наукові записки. Т. III. – Хмельницький : Хмельницьке обл. вид-во, 1956. – С. 3-50.
36. Йолтуховський Р. Діяльність Кам'янець-Подільського осередку Подільсько-Бессарабського союзу анархістів-комуністів (1907–1909 рр.) / Р. Йолтуховський // Матеріали Всеукраїнської науково-краєзнавчої конференції «Хмельниччина в контексті історії України». – Хмельницький, 2012. – С. 203-206.
37. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX–XX століть. Соціально-політичний портрет / Г. Касьянов. – К. : Либідь, 1993. – 176 с.

38. Крылов А. Населенные места Подольской губернии / А. Крылов. – Каменец-Подольск, 1905. – 563 с.
39. Леонов М. Партия социалистов-революционеров в 1905–1907 гг. / М. Леонов. – М. : РОССПЭН, 1997. – 512 с.
40. Лозовий В. Діяльність Подільської «Просвіти» в 1906–1914 рр. / В. Лозовий // Просвітницький рух на Поділлі. – Кам'янець-Подільський : Видання Подільського братства «Кам'янець на Поділлі», 1996. – С. 5-20.
41. Морозов К. Партия социалистов-революционеров в 1907–1914 гг. / К. Морозов. – М. : РОССПЭН, 1997. – 623 с.
42. Нариси історії Вінницької обласної партійної організації / відп. ред. В. Тарату та ін. – Одеса : Маяк, 1980. – 343 с.
43. Нариси історії Хмельницької обласної партійної організації / відп. ред. В. Купратий та ін. – Львів : Каменяр, 1982. – 271 с.
44. Новиков П. Революционное движение в Подольской губернии в годы первой русской революции (1905–1907 гг.) / П. Новиков. – Новосибирск, 1967. – 25 с.
45. Общественная мысль России XVIII – начала XX века : энциклопедия / [ред. кол. В. Журавлев, А. Репников и др.] – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2005. – 604 с.; Политические партии России. Конец XIX – первая треть XX века : энциклопедия / [ред. кол. В. Шелохаев (отв. ред.), В. Булдаков, И. Ерофеев и др.] – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1996. – 872 с.
46. Павко А. Політичні партії, організації в Україні: кінець XIX – початок XX ст.: зародження, еволюція, діяльність / А. Павко. – К. : Іван Федоров, 1999. – 250 с.
47. Симчишин О. Зародження бундівських осередків на території Правобережної України та їх діяльність на першому етапі революції 1905–1907 рр. / О. Симчишин // Гуманітарний журнал. – 2005. – № 1–2. – С. 72-77.
48. Тютюкин С. Рождение российской многопартийности / С. Тютюкин // Политические партии в российских революциях в начале XX века. – М. : Наука, 2005. – С. 112-130.
49. Федьков О. Політичні партії і селянство в 1905–1907 рр. (діяльність партійних та непартійних організацій в селах Правобережної України) : монографія / О. Федьков. – Кам'янець-Подільський : Абетка–Нова, 2007. – 248 с.
50. Урилов И. История российской социал-демократии (меньшевизма) / И. Урилов. – М. : Собрание, 2005. – Ч. 3. – 416 с.
51. Шелохаев В. Либеральная модель переустройства России / В. Шелохаев. – М. : РОССПЭН, 1996. – 280 с.

Сергей Ткач

ИЗ ИСТОРИИ ПАРТИЙНО-ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ В ВИННИЦЕ В НАЧАЛЕ XX ВЕКА

В статье, на основе архивных источников, научного наследия ученых освещены вопросы деятельности организаций политических партий в г. Виннице в начале XX века.

Анализ материалов показал, что в городе действовали организации таких политических партий как РСДРП, Спилка, ПСР, анархисты, РУП, Бунд, Поалей Цион, СЕРП и польские националистические кружки. В работе дана характеристика Винницкой внепартийной боевой дружины, корпусной военной организации ПСР и Подольско-Бессарабского крестьянского союза анархистов-коммунистов. В начале XX века в Виннице находилось большое ко-

личество средних учебных заведений, воинских частей, промышленных предприятий и тому подобное.

Именно рабочие, военные, интеллигенция и учащаяся молодежь активно участвовали в деятельности местных организаций политических партий. В состав Винницкой внепартийной боевой дружины входили представители местных революционных организаций РСДРП, ПСР и Бунда. Её главная задача – это объединение различных организаций политических партий и защиту их от местных властей путем насилия и убийств. Ведущее место в организации занимали эсеры. Это было не случайно, поскольку именно они уделяли особое значение террористическим средствам борьбы. В результате проведения местными эсерами массовой агитационно-пропагандистской работы, в Виннице возникла Корпусная военная организация ПСР. Её членами были военные 12-го армейского корпуса (12-й гусарский Ахтырский и 74-й пехотный Ставропольский полки, 12-я и 19-я артиллерийские бригады). Руководящее место в этой организации занимали офицеры, тогда как костяк военных организаций РСДРП состоял из рядовых.

В исследуемый период в городе были популярны различные группы анархистов. Это объясняется, прежде всего, радикализацией настроений местного населения. Так, в начале XX в. образовался Подольско-Бессарабский крестьянский союз анархистов-коммунистов, одним из центров деятельности которого была Винница. Членами организации была преимущественно молодежь.

Организации политических партий, как правило, занимались агитацией и пропагандой своих взглядов среди населения, печатали и распространяли нелегальную литературу, а в отдельных случаях осуществляли террористические акты против местной администрации.

Ключевые слова: Винница, Подолье, Подольская губерния, Винницкая беспартийная боевая дружина, Корпусная военная организация ПСР, Подольско-Бессарабский крестьянский союз анархистов-коммунистов, РСДРП, Спилка, ПСР, анархисты, РУП, Бунд, Поалей Цион, СЕРП, польские националистические кружки.

Serhiy Tkach

FROM THE HISTORY OF PARTY POLITICAL LIFE IN VINNYTSA IN THE EARLY TWENTIETH CENTURY

The article, based on archival sources, scientific achievements of scholars highlighted the issue of party organizations in the city of Vinnytsa in the early twentieth century.

The analysis of the materials shows that there were organizations of such political parties as the RSDLP, the Union, the PSR, anarchists, the RUP, The Bund, Poalei Zion, SJRP and Polish nationalist circles. The paper describes the activity of Vinnytsa non-party combat brigades, Corps military organization of PSR and Podolski-Bessarabian Peasant Union of anarchists-communists.

In the early twentieth century, in Vinnytsa there were a large number of secondary schools, military institutions, plants etc. The workers, soldiers, intellectuals and students were actively involved in the activities of political parties.

The structure of the Vinnytsa non-party combat brigade consisted of representatives of local revolutionary organizations RSDLP, the PSR and the Bund. The main assignment was an association of various organizations of political parties and their protection from local authorities

through violence and murder. The leading role in organizing sat SRs. It was no accident, because they paid particular importance of terroristic ways of struggle.

As a result of agitation and propaganda of local SRs in Vinnytsia appeared the Corps military organization of PSR. Its members were militaries of 12th Army Corps (12th Hussars Okhtyrka and 74 infantry regiments of Stavropol, 12 th and 19 th Artillery Brigade). Officers took the leading role in the organization, while the backbone of the military organizations of the RSDLP consisted of the ordinary.

In the study period in the city there were popular different groups of anarchists. We explain it by the radicalization of the local population. In the beginning of the twentieth century the Podillia-Bessarabian Peasant Union of anarchists-communists was formed, one of the centers of which was in Vinnytsa. The members of the organization were mostly young people.

The organizations of the political parties were usually involved in agitation and propaganda among the population of their views, they printed and distributed illegal literature, and in some cases carried out terrorist attacks against the local administration.

Key words: Vinnytsa, Podillia, Chernivtsi non-party military organization, the Corps military organization of PSR, the Podillia-Bessarabian Peasant Union of anarchists-communists, the RSDLP, the Union, the PSR, anarchists, the RUP, The Bund, Poalei Zion, SJRP and Polish nationalist circles.

Отримано: 15.10.2014

УДК 329(477.82)«1905»

О. М. Федьков

УКРАЇНЬСЬКА СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНА СПІЛКА РСДРП НАПЕРЕДОДНІ І В ПЕРІОД ВІДКРИТОГО ПРОТИСТОЯННЯ СИЛ РЕВОЛЮЦІЇ ТА УРЯДУ (жовтень-грудень 1905 р.)

У статті розглядається діяльність Української соціал-демократичної спілки РСДРП восени 1905 р.. До того часу роль керівного органу Спілки відіграла редколегія її газети «Правда», яка розміщувалася у Львові (тоді – Австро-Угорщина). Проте більшість членів редакції переїхали в Наддніпрянську Україну для ведення практичної роботи серед селянства. Водночас, у Наддніпрянщині не було центру, який би здійснював загальне керівництво партійними організаціями. Лише восени Спілка остаточно утвердилася як територіальна організація РСДРП, що працювала паралельно з уже існуючими «провінційними» осередками російських соціал-демократів. Здійснюючи діяльність у Київській, Подільській, Волинській, Полтавській, Чернігівській та Херсонській губерніях, вона перетворилася в велику регіональну партійну організацію, яка зосереджувала свої зусилля на роботі на селі. Діяльність УСД Спілки позначилася активною агітаційно-пропагандистською та організаторською роботою серед селян і сільськогосподарських робітників, що призвело до широкого страйкового руху та створення селянських організацій. У листопаді 1905 р. визначився її статус у складі РСДРП. На листопадовій нараді працівників УСДС у м. Києві було прийнято статут організації, обрано центральний